

ГЕНЕРАЛЬНА СТАРШИНСЬКА РАДА – ВИЩИЙ ОРГАН ВЛАДИ ГЕТЬМАНЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII – XVIII СТ.

В данной статье автор рассматривает высший орган власти и управления Гетманщины второй половины XVII – XVIII ст. Особое внимание уделяется составу, компетенции, порядку проведения заседаний и месту генерального старшинского совета среди других высших государственных органов Гетманщины второй половины XVII – XVIII ст.

The supreme body of power and administration of Getmanshchina in the second half of the XVII – XVIII centuries is considered by the author in this article. Special attention is paid to the structure, competence, order of conducting the sessions and positions of general seniors council among other higher state bodies of Getmanshchina in the second half of the XVII – XVIII centuries.

Постановка проблеми. В період становлення державно-правових інститутів України неухильно зростає інтерес до утворення та розвитку національної держави українського народу другої половини XVII ст. Як у другій половині XVII ст., так і в наш час Україна зіткнулася з проблемою перерозподілу державної влади з метою впровадження нової ефективнішої її організації. Тому слід скористатись історичним досвідом державного будівництва, для побудови та ефективного функціонування державного апарату.

Стан наукової розробки проблеми. Після проголошення незалежності 1991 року питання Української держави і права другої половини XVII ст. перебувають у центрі уваги В. Д. Гончаренка, Л. О. Зайцева, О. М. Мироненка, А. Й. Рогожина, І. П. Сафронової, І. Б. Усенка, А. Ш. Козаченка та інших вчених-правознавців. Останнім часом проблеми, зв'язані з організацією влади Української держави даного періоду, піднімали вітчизняні історики-медієвісти О. М. Апанович, О. І. Гуржій, В. І. Сергійчук, А. С. Чайковський. Українська держава другої половини XVII ст. в контексті її взаємовідносин з Річчю Посполитою перебувала в полі зору польських істориків М. Богучки, З. Войціка, В. Серчіка та інших.

Мета. Метою статті є розкриття основних засад функціонування, компетенції та повноважень генеральної старшинської ради, як вищого органу влади в українській козацькій державі в XVII-XVIII ст. Відповідно до поставленої мети основну увагу в статті зосереджено на вирішенні наступних завдань:

- дослідити функціонування ради генеральної старшини;
- вивчити компетенцію ради генеральної старшини;
- визначити роль ради генеральної старшини серед інших вищих органів влади і управління в Гетьманщині в другій половині XVII-XVIII ст.;

Зміст. Рада генеральної старшини формувалася шляхом персонального запрошення учасників ради гетьманом. Коли посада гетьмана залишалася вакантною, раду скликав тимчасово виконуючий обов'язки голови генерального уряду.

За звичаєм, до складу ради генеральної старшини входили генеральний обозний, генеральний писар, два генеральних судді і два осавули. У другій половині XVII ст. учасниками ради стають генеральний хорунжий і генеральний бунчужний. Фактично ж кожен гетьман формував власний постійний склад ради генеральної старшини. До ради генеральної старшини Б. Хмельницького входило шість осіб. При Ю. Хмельницькому рада складалась із десяти осіб, а за І. Мазепи діяв «совет из пяти персон» [1, С. 28]. До складу ради генеральної старшини гетьмани часто включали своїх родичів або найдовіреніших осіб, які не були генеральними старшинами. Так, за гетьманування Д. Многогрішного в роботі ради постійно приймали участь «два брата родных ... и два зятя его ...» [5: № 152, С. 829]. При необхідності на засідання ради генеральної старшини гетьман запрошував окремих полковників та інших старшин.

За своїм складом рада генеральної старшини була значно оперативнішим, порівняно з радою старшин, органом, адже всі її члени перебували у гетьманській столиці. Це надавало раді генеральної старшини певну перевагу над радою старшин. Рада генеральної старшини не мала визначеної періодичності скликання. Її засідання проводилися кожного дня. А отже, вона була постійно діючим органом. Відбувалися засідання ради генеральної старшини у приміщенні генеральної військової канцелярії, у власному будинку гетьмана, а під час військового походу – у гетьманському шатрі. Рада генеральної старшини проходила під головуванням гетьмана. За звичаєм учасники ради мали право

приймати участь у обговоренні питань, винесених на їх розгляд. Свої постанови рада повинна була приймати шляхом голосування. Проте в дійсності процедура прийняття рішення залежала від авторитету гетьмана та його взаємовідносин із старшиною. Так, Б. Хмельницький, Д. Многогрішний, І. Самойлович та І. Мазепа, як правило, рішення приймали одноосібно, не рахуючись із позицією старшини. І. Виговський прислухався до пропозицій генеральних старшин, і рішення здебільшого ухвалювались колегіально. За правління Ю. Хмельницького рада генеральної старшини нерідко приймала свої постанови, навіть незважаючи на думку гетьмана.

За козацьким звичаєм до компетенції ради генеральної старшини відносилось прийняття постанов, що мали силу закону. Рада генеральної старшини попередньо розглядала проекти законів та міждержавних угод, які згодом виносились на затвердження ради старшин та загальновійськової ради. Рада генеральної старшини проводила переговори із іноземними посольствами та направляла власні, особливо в тих випадках, коли це вимагало дотримання секретності. Рада генеральної старшини мала повноваження генерального штабу. Вона розробляла і затверджувала плани військових операцій, вирішувала питання мобілізації і демобілізації козаків, передислокації полків, фінансування і матеріального забезпечення війська, будівництва військових укріплень. Специфікою компетенції ради генеральної старшини було те, що на неї покладалося прийняття термінових і таємних постанов. Рада генеральної старшини вирішувала поточні адміністративно-господарські справи, здійснювала управління та контроль за діяльністю полкових і сотенних урядів, організовувала і контролювала збір податків і мита. Коломацька рада надала раді генеральної старшини право вирішувати питання фінансів і податків. За ст. 6 Глухівської угоди та ст. 4 Коломацької угоди рада генеральної старшини мала право розпоряджатися маєтностями та пропонувати цареві кандидатів на удостоєння дворянства [3: № 447, С. 810; 4: № 1254, С. 872]. Відповідно козацького звичаю рада генеральної старшини мала право на судочинство. Ст. 21 Глухівської угоди, ст. 3 Конотопської угоди, ст. 12 Переяславської угоди 1674 року і ст. 12 Коломацької угоди законодавчо закріпили за радою генеральної старшини судові повноваження [3: № 447, С. 815; № 519, С. 893; № 573, С. 973; 4: № 1254, С. 875]. До відання ради генеральної старшини відносився розгляд справ

про тяжкі державні і військові злочини. Наприклад, справу про-топопа С. Адамовича і стародубського полковника П. Рославця в 1676-1677 роках розглядала судова колегія в складі генеральних старшин – судді, осавула, бунчужного та хорунжого, за участі представника від Росії [6. -№ 224. -С. 849]. Але, слід відзначити, що Рада генеральної старшини чинила правосуддя лише зрідка і, як правило, це були справи про політичні злочини. Іноді особливо важливі справи гетьман передавав на розгляд ради генеральної старшини після того, як по них виніс свій вирок генеральний суд. У таких випадках рада виступала апеляційною інстанцією. Судові вирок ради генеральної старшини затверджував гетьман. Таким чином, повноваження ради генеральної старшини складали сукупність тих повноважень, які належали кожному із генеральних старшин окремо. На підставі звичаю повноваження ради генеральної старшини обмежувалися загальною військовою радою. Але з утворенням держави загальновійськова рада втратила контроль за діяльністю ради генеральної старшини.

Рада генеральної старшини підпорядковувалася гетьманові. Користуючись цим, гетьмани нерідко брали на себе повноваження ради, у результаті чого на кінець XVII ст. вона перетворилася на дорадчий орган. За козацьким правом, раді генеральної старшини належали дещо вужчі повноваження, порівняно з радою старшин. Рада старшин мала право затверджувати або скасовувати постанови ради генеральної старшини. Фактично ж, розподіл влади між радою генеральної старшини і радою старшин у значній мірі залежав від гетьмана. Залежно від обставин гетьмани надавали перевагу у вирішенні найважливіших справ як раді генеральної старшини, так і раді старшин. Впродовж другої половини XVII ст. раді генеральної старшини вдалося помітно розширити свою компетенцію. Вона тимчасово брала на себе повноваження гетьмана в період міжгетьманування. Так, з березня по червень 1672 року верховне управління Україною здійснювала рада, до складу якої входили генеральний обозний П. Забіла і генеральні судді І. Самойлович та І. Домонтович [2, С. 90]. Саме вони вели листування з царським урядом, підписували універсали, скликали загальновійськову раду та раду старшин. Під час виборів 1672 і 1687 років рада генеральної старшини висувала кандидатів на гетьманство та погоджувала їх із царським урядом.

Висновки. Таким чином, на кінець XVII ст. рада генеральної старшини набула державно-правового розвитку за умов гострої

конкурентної боротьби за владу з гетьманом та радою старшин. Формувалася рада генеральної старшини гетьманами у необхідному для них складі. Спеціально підібраний склад ради давав можливість схвалювати запропоновані гетьманом постанови. Механізм прийняття рішень радою генеральної старшини залишався не врегульованим. І коли між гетьманом і генеральними старшинами не було єдності, ефективність роботи ради помітно знижувалась. Але вже впродовж другої половини XVII ст. вона частково втратила той демократичний характер, що передбачався звичаєм.

Література:

1. Слабченко М. Е. Центральные учреждения Украины XVII-XVIII ст.: Конспект лекций, читанных с 10 июня по 14 июля. – Одесса: Б. и., 1918.
2. Окіншевич Л. Генеральна Рада на Україні – Гетьманщині XVII-XVIII ст. // Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права / Під ред. М. П. Василенка. – К., 1929. – Вип. 6.
3. Полное собрание законов Российской империи с 1649 по 1675 г. – СПб.: Тип. II отд. собств. его Имп. Вел-ва канцелярии, 1830. – Т. 1.
4. Полное собрание законов Российской империи. 1676-1688 г. – СПб.: Тип. II отд. собств. его Имп. Вел-ва канцелярии, 1830. – Т. 2.
5. Акты ЮЗР. – Т. 9: 1668-1672. – СПб.: Тип. М. Этингера, 1877.
6. Акты ЮЗР. – Т. 12: 1675-1676. – СПб.: Тип. братьев Пантелеевых, 1882.

Половко І. В., НДУ ім. Миколи Гоголя

СТАТУТИ В СИСТЕМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ХІХ СТ.

В статье определяется правовое положение учебных заведений в украинских землях в составе Российской империи в XIX в. На основе анализа уставов учебных заведений и других правительственных документов автор определяет особенности развития системы высшего педагогического образования в Украине в XIX в. Определено, что эти юридические акты формировали государственно-правовой механизм, который регулировал деятельность университетов, гимназий, создавали правовые предпосылки и условия управленческого труда.